

Dušan MIŠKOV

Od početka medicinske službe u Vojvodini znamo da su se lekari Vojvodine služili mnogim publikacijama, koje su štampane u Beču, Padovi, pa čak neke i u Rusiji, posle osnivanja Medicinskog fakulteta u Moskvi 1757. godine. Tako imamo podataka da je Ambro Ignatius Romualdus d'Adamocz (1748—1785) imao ogromnu medicinsku biblioteku gotovo svih značajnijih medicinskih pisaca njegovog doba. Vasa Stajić navodi da je imao i nekoliko starih medicinskih rukopisa (5). Znamo da je isti autor, po Vasi Stajiću, ostavio u rukopisu delo »Pathologia generalis et particularis« i »De salutari musices in medicina usu« (6a). Međutim ova dela nisu štampana i ne znamo šta se u njemu izlaže i koja je vrednost istih. Vasa Stajić navodi da je isti rukopis nađen u njegovoj zaostavštini posle njegove smrti (5).

U Szinnyei-oj knjizi zabeleženi su ovi radovi, međutim Petrik-ova bibliografija beleži samo njegovu doktorsku disertaciju i »Panegyricum ad senatu Neoplantiensis de laudibus medicinae« Pestini 1778. Znači da posthumno nisu data u štampu, što je za žaljenje jer se navodi (6a) da su bili prilično obimni radovi. Prvi je bio napisan sa ukupno 80 tabaka.

Za prve lekare u Vojvodini znamo da su publikovali svoje doktorske disertacije (Apostolović, Miloradović, Baro, Stefani, Jovan Živković i dr.). Doktorske disertacije štampane u to vreme, bilo od lekara iz Vojvodine, bilo od lekara koji su u Vojvodinu došli na službovanje, ne izlaze iz okvira standardnih đачkih radova, koji su samo formalno trebali da potvrde sposobnost kandidata da bude promoviran za doktora medicine.

Krajem XVIII veka dolazi do naglog razvoja filozofije i prirodnih nauka, pa se malobrojni naši tadašnji naučni radnici pokušavaju da uključe u taj trend. Tako imamo poznate radove Zaharija Orfelina, Emanuela Jankovića, Pavla Kengelca i drugih, koji su prirodne nauke, koje se granice sa medicinom pokušavali da plasiraju kod naše tadanje slabo obrazovane čitalačke publike. Međutim, tu se ne radi o naučnim publikacijama već više o popularizaciji prirodnih nauka. Posebnu publikaciju u ovom smislu izdao je dr M. Marikovszky (1728—1772.) neko vreme fizik Sremske županije, koja je za nas vrlo značajna i nosi naziv: »Ephemerides Syrmienses« (Wien 1767.) i u kojoj ima značajnih podataka iz demogra-

fije, etnografije, ekonomike, zdravlja i drugih podataka u Sremu (2). Ova publikacija mogla bi se za današnje shvatanje ipak uvrstiti u neku vrstu demografsko-socijalne medicinske studije.

Pojedini gradski i županijski fizici pisali su izveštaje o stanju zdravlja na područnom terenu koji su opsluživali pa ti izveštaji imaju već karakter ozbiljnije stručno-medicinske publikacije. Nažalost, mali broj tih izveštaja je štampan. Našli smo u bibliografijama da je štampan izveštaj dr A. Buday-a iz Srema (6), dr F. Büky-a iz Sombora (6b), prvi o kretanju zaraznih bolesti i borbi protiv kuge u Sremu, a drugi o borbi protiv raznih bolesti u Somboru i okolini.

(Dr Büky József, prvi fizik Bač—Bodroške županije, rođen u »De vermibus nasalibus«. 1784. štampao je u Požunu »A józan okosság törvénye«. U Jankovićevoj štampariji zabeležena su dva njegova uputstva: »Hivatalbeli oktatás a pestis alkalmátossagával« i »Dispositiones medico-politicae«, oba uputstva 1795 god. Međutim, prvo možemo uvrstiti u biološko-filozofsku raspravu, a dva poslednja uobičajena uputstva po ugledu na Schraud-a. Posle 1800. premešten je u županiju Bihar i tamo je štampao uputstvo za izdavanje lekarskih uverenja, »Methodus visa reperta instituendi«. Umro je posle 1804 u Biharskoj županiji).

Izučavajući istoriju varirole i borbe protiv iste na našem terenu, našli smo u publikaciji Luje Thaller-a »Temelji medicine« podatak da je variolizacija vršena i u Vojvodini, (7) za koji se podatak u tadanjoj istoriji medicine nije znalo. Navodno, županijski lekar dr Gellej Mihaly Rafaelus počeo je sa variolizacijom u Somboru 1797 godine; što znači jednu godinu posle Jenner-ovog otkrića, pa je do 1799 godine variolizirao 6.364 dece bez ijednog smrtnog slučaja. Prof. Thaller kaže da je ovaj podatak u potpunijoj suprotnosti sa tvrdnjom prof. Husty-a koji je tvrdio da u celoj Ugarskoj nije nikada vršena variolizacija. Pomenuti lekar, pre nego što je izvršio variolizaciju štampao je u Novom Sadu 1797 godine u štampariji Emanuela Jankovića svoju raspravu »Hauptbegriffe über die Gefährliche Tödlichkeit der natürlichen und sichere Gelindigkeit der geimpften Blättern«. Ranije smo pokušali da dođemo do ove publikacije, pa smo se obratili Sečenji-ovoj biblioteci u Budimpešti i prof. Erni Seski u Beču, ali nam je javljeno da u Beču te publikacije nema, a u Budimpešti je ima u registru, međutim je nismo mogli naći jer je iz biblioteke ova knjiga nestala. Tako da ranije, pišući o varioli, nismo mogli proveriti izvesne podatke o prvoj organizovanoj borbi protiv varirole u Vojvodini. Poslednjih godina J. Budimski i saradnici (1) Matice Srpske izučavali su prve publikacije iz štamparije Emanuela Jankovića i našli ovu publikaciju u registru štamparije. Posle toga, tragajući za ovom knjigom, koja je očigledno štampana u malom broju primeraka nađena je u biblioteci muzeja u Budimpešti jedini unikat ove knjige, od koje je Matica odmah dala napraviti ksilo-kopiju koja je zavedena pod brojem 487.170.

Knjiga je formata 18×12 sa ukupno 24 strane. Ksilo-kopija ne poseduje podatke iz literature kojom se autor služio, što čitajući istu smatramo da nije ni postojala jer su podaci uglavnom naznačeni u tekstu. Podeljena je u četiri glave, tj. četiri paragrafa, a štampana je na nemačkom jeziku, goticom, vrlo lepim jezikom i stilom, koji u mnogome ne zaostaje od savremenog nemačkog jezika.

Hauptbegriffe

über die

gefährliche Tödtlichkeit

der natürlichen,

und

sichere Gelindigkeit der geimpften

Blattern.

Von

Michael von Gessel,

der Heilkunde Doctor, mehrerer gelehrten
Gesellschaften, Facultäten, und Akademien der
bildenden Künste Mitglieds, des 1811. Russcher
Gesellschafts Provinzial Oberarzts.

Neusalz 1797.

Gedruckt mit Santowitschischen Schrift.

§. II.

Über die Eigenschaften
der sogenannten natürlichen, und
eingimpften Pocken, einen richtigen Begriff,
und Unterschied einzusehen; ist es nöthig
zu wissen:

1.) Daß die natürlichen Pocken zu gewissen Zeiten epidemisch durch die Luft verbreitet, und das Matternugst durch die Luft vom Tiede, der Milch, und anderen Ess- und Trankwaren, besonders dem Wasser angeliebet werde. Dem möge man seine Kinder noch so sehr hüten, einbreiten, und (wie es die Aerzte an einem großen Orte thaten), keinen Menschen zu ihnen kommen lassen; so kann man doch die Luft, das Wasser, und die Speise den Kindern nicht versagen. Die Luft dringt ohne hin überall durch.

2.) Ist nöthig zu wissen, daß wo der Matternugst zu erst im Körper anlebet, allemal Eingündung geschieht, und sofort die sogenannte Mutterblatter, die allemal ein hässliches Geschwür macht, aussetzt, und von diesem erst der Körner, und die Gistie davor angelebet werden, um Blattern auf der Haut hervorzubringen.

3.) Wenn

S. 1.

Entstehungsgeschichte

von

Blatterimpfung.

Ausgehend von dem Jahr 1818. Manchen
 Jahre nach dem Jahr 1818. Manchen
 legen sein Leben, die Jahre 1818. Manchen
 die große Plage, und wahr-
 schen Landesweite Sorgfalt, welche auch die
 hohen Landesstellen, und Oberärzten
 zum Nutzen der Bevölkerung angewandt haben, sind
 die Ursache gewöhnlich, um im Jahr 1818. Manchen
 durch sein mit angereicherter, welche verarbeiteten Stoffe
 können für die nächste Stunde dieser Beschäftigung
 sein.

Man kann man die angewandte Arbeit in Ge-
 sundheit, welche gewöhnlich durch die Gesundheit
 in diese Richtung ist, die man auf einmal dessen
 kann, so dass sie die gewöhnliche Arbeit an manchen
 Jahren.

derer, welche die gewöhnliche Beschäftigung
 Arbeit an manchen Jahren, welche gewöhnlich durch die
 Gesundheit in diese Richtung ist, die man auf einmal
 dessen kann, so dass sie die gewöhnliche Arbeit an manchen
 Jahren.

Man kann man die angewandte Arbeit in Ge-
 sundheit, welche gewöhnlich durch die Gesundheit
 in diese Richtung ist, die man auf einmal dessen
 kann, so dass sie die gewöhnliche Arbeit an manchen
 Jahren.

Man kann man die angewandte Arbeit in Ge-
 sundheit, welche gewöhnlich durch die Gesundheit
 in diese Richtung ist, die man auf einmal dessen
 kann, so dass sie die gewöhnliche Arbeit an manchen
 Jahren.

Man kann man die angewandte Arbeit in Ge-
 sundheit, welche gewöhnlich durch die Gesundheit
 in diese Richtung ist, die man auf einmal dessen
 kann, so dass sie die gewöhnliche Arbeit an manchen
 Jahren.

185 2

U samom uvodu autor navodi da je knjiga neophodno potrebna radi obaveštenja kako lekarima tako i publici jer je morbiditet mladih ljudi od varirole vrlo visok, a da je u Bačkoj poslednjih godina umrlo preko 5.000 osoba od varirole. Dalje govori da se za variolizaciju zalagala i Marija Terezija kao i njeni naslednici. Spominje poznati podatak iz istorije o značaju Lady Marry-Worthley-Montegue. Dalje spominje o obolevanju porodice Marije Terezije i same Marije Terezije, kao i bolest Luja XV, koji je umro od varirole. Govori o potrebi zaštite i navodi da se ovim problemom u Beču više od 14 godina bavio, pa je više stotina dece u sirotištu variolizirao bez ikakvih štetnih posledica. (Ovde nam autor daje podatke o svom ranijem radu jer u mađarskoj literaturi ima vrlo malo podataka o njegovoj biografiji).

Druga glava govori o svojstvima prirodnih i veštačkih boginja. Navodi da se one šire preko vazduha, preko vode i preko jela. Ako se otrov boginja zalepi na telu dolazi do tzv. matične boginje, gde se razvija otok i ranica, a od toga se inficiraju sokovi po celom organizmu. Ako otrov prodire kroz pluća i grlo zahvata celi nos, nosne šupljine, suznu kesu i oči, pa dolazi do znatnog zapaljenja celog lica, zatim mozga gde izaziva zapaljenje. Može izazvati glavobolju sa konvulzijama. U tom slučaju pojava boginja po koži biće tek docnija, a prvi znaci biće glavobolja i konvulzija.

Ako se šire putem vazduha preko udisanja, dolazi do zapaljenja pluća i nagona na povraćanje.

Ako otrov bude progutan i dođe do želuca, često ne dolazi do razvoja na koži, ali zato prouzrokuje povraćanje i druge nezgodne simptome, teško zapaljenje želuca vrlo često i smrt.

Ako otrov dolazi dodiranjem do kože on ulazi kroz pore u kožu, dolazi do krvi izazivajući temperaturu. Erupcija će biti po koži i to vrlo obilna sa visokim temperaturama ali će u mnogim slučajevima izostati kataralne promene na disajnim putevima. Dalje govori da je moguća infekcija i deteta u majčinoj utrobi sa vrlo teškim posledicama, što je danas već poznato.

Izlaže dalje, da iskustvo pokazuje da preležane boginje ostavljaju zaštitu bez obzira da li se radilo o jako razvijenoj ili slabijoj formi bolesti, što je bilo još od vremena Timonija i Pylarini-ja, tokom celog XVII veka poznato. Na osnovu saznanja da i dobroćudne boginje daju zaštitu, izvodi zaključak da treba vršiti inokulacije i tada u trećem delu knjige govori o prednosti veštačkog izazivanja bolesti. Odmah u početku naglašava da se materijal uzima samo od dobroćudnih boginja, što bi prevedeno na današnji rečnik značilo od varirole minor. Deca koju treba pelcovati moraju se prethodno dobro okupati i moraju biti potpuno zdrava (ranije iskustvo Gatti-Sutton-a i Dimsdale-a). Pored toga se mora odabrati pogodno vreme, kada je vazduh zdrav, koža meka, a potkožno tkivo jedro. Materijal se nanosi na površni deo kože, neposredno, pa se pogodnom iglom ili lancetom lakim ubodom napravi ranica (ovim načinom prisustvom krvi donekle je uzročnik atenuiran). Tvrdi da su pelcovane boginje dobroćudne i da ne napadaju kao prirodne boginje jetru i slezinu, a nikako se ne smeju upotrebiti kod bolesnika koji imaju englesku bolest ili padavicu. Tvrdi, dalje, da se pelcovane boginje ne šire po okolini jer ne zahvataju

respiratorne organe, a najčešći put preko vazduha ovim izostaje. Nadalje navodi da kod pelcovanih boginja pojavljuju se 10—30 pustula po celom telu, koje se za 14 dana potpuno zaleče i da nije ni jedno dete umrlo. Ako se pojavi slučajno raš ili guščja koža, takvo dete treba staviti u krevet. Pelcovane boginje ne narušavaju lepotu i nemaju nikakve posledice.

U četvrtoj glavi govori o načinu pelcovanja, pa navodi: vrhom lancete sa dobroćudnih boginja se materijal nanese na kožu, blago rukom ubode ili zapara, ostavi da se osuši i ovako dete pelcovano do šest dana slobodno omože da se kreće. U to vreme, ako je potrebno, mogu se deca i kristirati, ali se u to vreme zabranjuje dimljeno meso, mleko, svež puter i tvrdi kolači, a dozvoljeno je i preporučena salata, surutka, supe, povrće i voće, teletina, jagnjetina i piletina. Celo vreme deca treba da budu na svežem vazduhu, a da spavaju pri otvorenom prozoru. Prva dva dana na mestu inokulacije nema nikakvih promena. Trećeg i četvrtog dana napipava se tvrdlina veličine žita ili prosa, docnije sočiva, uzdiže se iznad površine kože na mestu koje je crveno. Deca osećaju svrab oko matične boginje, a žljezde ispod pazuha su nešto natečene. Krajem sedmog dana matična boginja je veličine graha već je vezikula, zagnojena, a kod pelcovanog deteta se pojavljuje laka jeza sa rašom na koži, često su deca sanjiva i gube apetit. Tako se završavaju ove pelcovane boginje ostavljajući iza sebe zaštitu od ponovnog oboljenja.

Čitajući ovu knjigu, ako bi izvesne stvari tumačili sa savremenim poznavanjem ovog problema, možemo zaključiti sledeće: uspeh dr Gellejja, koji navodi u svojoj knjizi može se protumačiti na sledeći način:

— za pelcovanje je izabrao izuzetno zdravu i dobro uhranjenu decu

— za maju je upotrebio sadržaj pustule od varirole minor, pa možda čak i od alastrima

— prisustvo krvi pri pelcovanju donekle je neutralisalo virus pa je zbog toga i reakcija bila znatno blaža

— znamo da je tokom celog XVIII veka kod varioliziranih, smrtnost iznosila oko 40%, što je tada bilo prihvatljivo i normalno. Međutim, da se ne desi ni jedan smrtni slučaj, mora da je bila ili izvanredna tehnika ili da su benigne boginje bile alastrim.

Imamo dalje podataka iz županijske arhive u Somboru. Dve do tri godine posle ove variolizacije izbila je žestoka epidemija varirole među decom u Somboru, što nam dokazuje da postignuti imunitet nije bio solidan posle Gellej-ovog eksperimenta.

1801. godine grad Sombor među prvim vojvodanskim gradovima vakciniše tj. koristi Jenner-ova dostignuća verovatno sa dobrim uspehom jer docnije nemamo podataka o većim epidemijama u Somboru i okolini. Iz celog ovog eksperimenta ostala nam je kao uspomena knjižica, koja predstavlja prvu naučnu publikaciju u nas, štampanu u Novom Sadu.

Podaci o autoru

Gelley Mihaly Rafaelus, županijski fizik u Somboru je istaknuti medicinski radnik s kraja XVIII veka. Nemamo podataka ni gde se rodio ni kad je umro. Sada iz njegove publikacije doznajemo da je pre Bečke

radio u Beču 14 godine. Verovatno je bio i bečki đak jer ga nema među lekarima koji su diplomirali u Trnavi i Budimpešti, a koje je Retty obradio u detalje. Iz Szinyne-ve bibliografije saznajemo da je publikovao četiri rada:

1. Magavisehésére rendmutató regulák (Uputstvo za majke i trudnice), prevedeno sa nemačkog
2. Abriss einer Molken und Landkuranstalt für verschiedene hartnäckige Krankheiten, Wien 1794.
3. Celsiss. Sacri Romani Imperii Principi. W. Eszterházy 1794, na lat.
4. Pomenuti rad u ovome referatu (6 sub g.)

Takođe je bio dopisni član bečkog i pariskog Medicinskog fakulteta. Fizik Bačke županije mogao je biti između 1790. i 1800. godine. Na pomenutoj publikaciji stoji da je doktor lekarstva više naučnih društava, fakulteta i Akademija član, glavni fizik slavne županije Bačke. Schraud i Simonović pominju ga kao lekara koji je radio na suzbijanju Iriške kuge 1796—1797. (4). Gde i kada je umro nije nam poznato.

Zaključak

Prva medicinska publikacija u Vojvodini napisana je od strane Gelly Mihaly Rafaelus-a, fizika bačke županije i nosi naziv »Hauptbegriffe über die Tödlichkeit der natürlichen und sichere Gelindigkeit der geimpften Blattern, Neusatz 1797«, štampana u štampariji Emanuela Jankovića, goticom. U knjizi se iznosi patogeneza i klinika prirodnih boginja i pelcovanih. Pored dobro poznatih činjenica koje su bile poznate u XVIII veku, autor iznosi svoja klinička iskustva kao i epidemiologiju varirole. U knjizi se autor zalaže za primenu metode variolizacije kao zaštite, izgleda, dosta kasno, jednu godinu pre izlaska čuvenog Jenner-ovog dela »An inquiry into the causes and effects of the variolae vaccinae...«

Literatura:

1. Budimski J.: Godišnjak biblioteke Matice Srpske za 1977. Novi Sad II (1979), 70; — 2. Grmek D. M.: Starine, knj. 43, JAZU, Zagreb, str. 97—258; — 3. Petrik G.: Magyarorszag bibliografija 1712—1860, I kötet (1888), pp. 881; — 4. Simonović R.: Kuga u Sremu 1796—1797, Pančevo (1898), 124; — 5. Stajić V.: Građa za kulturnu istoriju Novog Sada, Izdanje M. S., Novi Sad, 1951; — 6. Szinyei J.: Magyar irok élete es munkái (Magyar Tudományos Akadémia megbizásabol), Budapest I—XIV kötteig (1891—1914); — sub a — Ambro Ignacz Romuald de Adamocz I, pp. 140; — sub b — Büky Jozsef I, pp. 1434; — sub g — Gelly Mihaly Rafael, III, pp. 1100; — 7. Thaller L.: Temelji medicine, Med. knjiga Beograd—Zagreb, 1949, str. 42.

FIRST MEDICAL PUBLICATION IN VOJVODINA

Dušan MIŠKOV

The first medical publication in Vojvodina was written by Gelly Mihaly Rafaelus, physician of Bačka district and its title was: »Hauptbegriffe über die Gefährliche Tödlichkeit der natürlichen und sichere Gelindigkeit der geimpften Blättern, Neusatz 1797«. It was published in Gothic alphabet in Emanuel Janković's printing shop.

The book deals with pathogenesis and clinic of naturally acquired and vaccinated measles phenomenon. In addition to the fact well known even in the XVIIIth century, the author presents his clinical experiences as well as the epidemiology of variola itself. The author of this book also supports the application of variolization method as the aspect of prevention. But it seemed it was mentioned too late, just a year before Jenner's famous work »An inquiry into the causes and effects of the variolae vaccinae...« appeared.